

1. Hvordan forske på mangfold etter digitaliseringen? En innledning

Anne-Britt Gran og Eivind Røssaak

Den digitale teknologiutviklingen og dens kulturelle gjennomtrenging på alle områder utfordrer måten vi tenker mangfold på. Før årtusenskiftet fungerte data-maskinen og nettet for folk flest som skrive- og kommunikasjonsredskaper og et oppslagsverk; etter årtusenskiftet er IKT blitt et kjerneområde for utviklingen i de fleste kultur- og mediebransjer – for menneskets livsutfoldelse. Digitalisering har blitt helt avgjørende for produksjon, lagring, distribusjon, forskning, forbruk og nye forretningsmodeller, og berører politikk, kultur, kulturarv, kunnskap, informasjon, varer, tjenester og ulike former for mangfold. Digitale medier og tjenester knytter sammen menneskelige og ikke-menneskelige, synlige og usynlige aktører i et maskineri med mange uforutsette og overraskende konsekvenser. Denne antologiens nyskrevne forskningsbaserte kapitler ser nærmere på dette problemkomplekset.

ET TVERRFAGLIG FORSKNINGSPROSJEKT

Digitaliseringens kontinuerlige og raske utvikling påkaller ny tverrfaglig forskning. Det norske forskningsprosjektet *Digitization and Diversity – Potentials and Challenges for Diversity in the Culture and Media Sector* (DnD) ble unnfanget nettopp for å undersøke forholdet mellom teknologiske endringer og dets konsekvenser for mangfold i kultur- og mediesektoren.¹ Forskningsrådets KULMEDIA-

1 Forskningsprosjektet var et samarbeid mellom Handelshøyskolen BI, NTNU, Nasjonalbiblioteket og Universitetet i København, i perioden september 2015–april 2020. Det ble hovedsakelig finansiert av Norsk forskningsråd gjennom KULMEDIA-programmet, som igjen var finansiert av Kulturdepartementet. Prosjektet har involvert 20 forskere, hvorav tre doktorgradsstipendiater (2 finansiert av NFR og 1 av Handelshøyskolen BI), en postdoktor og en vitenskapelig assistent. Prof. Anne-Britt Gran (BI Centre for Creative Industries) ledet forskningsprosjektet. For mer om prosjektet, arbeidspakker, forskere og publikasjoner, se <https://www.bi.no/forskning/forskningscentre/centre-for-creative-industries/digitization-and-diversity/>.

program fra 2014 ønsket å «bidra med ny, forskningsbasert kunnskap om sammenhengene mellom kulturlivets og mediens samfunnsrolle og deres økonomiske og teknologiske betingelser. Særlig viktig er de dyptgående og til dels dramatiske endringene som digitaliseringen medfører.» Programmet ville utvikle «kunnskap om de endrede teknologiske og økonomiske vilkårene for produksjon, distribusjon og bruk av medieinnhold, kunst og kulturuttrykk av alle slag [og] kunnskap om de endrede teknologiske og økonomiske vilkårene for etablering, forvaltning, tilgjengeliggjøring og formidling av samlinger i institusjoner som museer, arkiv og bibliotek – landets kulturelle hukommelse». Dette kunnskapsbehovet krever en bredt sammensatt forskningsgruppe med et tverrfaglig fokus og med ulike metoder og teorier. Prosjektet har gjennom en rekke publikasjoner levert på dette. Prosjektet har involvert 20 forskere, både humanister, medievitere, jurister, økonomer og andre samfunnsforskere.

I prosjektperioden har vi fokusert på digitaliseringen av fire bransjer, noe som også reflekteres i denne antologien: bok og bibliotek, museum, film og kino samt pressen med fokus på lokalavisene. Grunnen til at akkurat disse bransjene opprinnelig ble valgt i søknadsåret 2015, er at Norge var spesielt tidlig ute med digitaliseringen her – de fremsto som eksemplariske case. Nasjonalbibliotekets Bokhyllatjeneste var blant de første initiativene til en komplett digitalisering av en nasjons boksamling internasjonalt. Særegne norske forhold, juridiske avtaleformer, organisasjonsformer og teknologi gjorde den mulig. Norge var også det første landet i verden til å digitalisere hele kinoinfrastrukturen – til å bytte ut filmrullene med datafiler. Digitaltmuseum.no samlet alle museenes samlinger på én plattform, og teknologioptimismen var stor i sektoren. Norsk lokalpresse var svært tidlig ute med digitalisering og betalingsløsninger i internasjonal sammenheng. I tillegg er den norske befolkningen meget digitalisert med hensyn til å bruke nye onlinetjenester og plattformer. Dette gjør Norge til et godt case.

Det overordnede forskningsspørsmålet i prosjektet og denne boken er: Hvordan påvirker digitaliseringen ulike mangfoldsdimensjoner i kultursektoren og mediesektoren? Forskningsresultatene viser at med digitaliseringen oppstår nye spenninger mellom homogenisering og mangfold. Vi finner kryssende og ambivalente tendenser som fremviser både muligheter og utfordringer for mangfold, en spenning som går i retning av at homogenisering og mangfold opptrer *samtidig* innenfor de samme tjenestene og plattformene. Målet med boken er å analysere etablerte og nye former for mangfold etter digitaliseringen. Å opprettholde og styrke et mangfold av stemmer, innhold og uttrykksformer, samt å sørge for et demokratisk forbruk demografisk sett, er en av hovedgrunnene til at vi har offentlige støtteordninger for kultur- og mediesektoren. Nye digitale vilkår for produksjon, lagring,

tilgjengeliggjøring, distribusjon og konsumpsjon betyr nye utfordringer for både politikkkutformingen og virkemiddelapparatet. Særlig påvirkningen og utfordringene fra globale aktører har økt betraktelig etter digitaliseringen. Spørsmålet om hvordan mangfoldet «oppfører seg» i en digitalisert kultur- og mediesektor, befinner seg derfor midt i denne politikkens kjernevirksomhet.

PERSPEKTIVER PÅ DIGITALISERING

Begrepet digitalisering kan forstås på flere måter. I den angloamerikanske faglitteraturen er det blitt mer og mer vanlig å skille mellom *digitization* og *digitalization* (Brennen og Kreiss, 2016). Førstnevnte kan kalles digitalisering i teknisk og snever forstand og handler om den tekniske prosessen som er aktiv når et objekt eller et signal transformeres fra et analogt register til et digitalt register. Den omtales ofte som en signaltransformasjonsprosess. Det enkleste eksemplet på dette er når en bokside kopieres og blir til en digital fil som kan leses på en skjerm. Digitale signaltransformasjonsprosesser har en lang historie som går tilbake til andre verdenskrig. *Digitalization* kan derimot kalles digitalisering i vid forstand og angår samfunnsmessige forvandlinger. Digitalisering i utvidet forstand handler om måtene datamaskiner, nye medier og medieteknikker og internettbruk adopteres på innen de fleste kulturer og næringer. I faglitteraturen oppstår begrepet i denne utvidede forstand allerede på 1970-tallet, men i praksis er digitalisering noe som blir utbredt i Norge omkring årtusenskiftet. Kravet om digitalisering innen privat og offentlig sektor skyter fart utover på 00-tallet.

Flere av kapitlene i denne boken tar utgangspunkt i en formatendring innenfor kultur- og mediebransjer. Valg av format handler om både materialitet, mediering, produksjons- og distribusjonsmodeller og utviklingen av tjenester og forretningsmodeller. Formatvalg befinner seg med andre ord i sonen mellom digitalisering i snever og vid forstand, ved at formatvalg får konsekvenser for produktet og næringens videre liv i samfunnet. Denne antologien opererer med flere nivåer og perspektiver med hensyn til betydningen av ordet format. Såkalt formatteori (Sterne, 2012) undersøker tilblivelsen av spesifikke digitale formater som jpeg og mpeg eller den konkrete byggingen av en digital fil i en digitaliseringsløype. I dagligtale knyttes format oftere til skillet mellom det analoge og det digitale, for eksempel om en bok, film eller en avis foreligger i et analogt format eller i et digitalt format. Videre kan man si at både papirbøker og digitale bøker kan foreligge i ulike formatter. Papirbøker kan være paperbacks eller innbundne, og en digitalisert bok kan foreligge som både tekstfil og lydfil. Konsekvensene av overgangen fra analoge distribusjonsmedier til digitale distribusjonsmedier endrer aspekter ved både pro-

duksjon, distribusjon, bruk, juss og forvaltning, som vist i en rekke av artiklene i denne antologien. Slik blir overgangen fra digitalisering i snever forstand (knyttet til tekniske spørsmål som måten analoge formater omdannes til digitale formater på) til digitalisering i utvidet forstand (knyttet til spesifikke tjenester, plattformer og forretningsmodeller) glidende.

Dette perspektivet på kultur- og mediebransjene følger således metodisk og teoretisk det vi vil kalle teknokulturelle eller infrastrukturelle føringer som ligger bak endringer i de aktuelle næringene. Et kritisk infrastrukturperspektiv på digitaliseringens og internettets rolle er derfor benyttet i flere av antologiens artikler. Sentralt innen infrastrukturteorien er spenningene som oppstår mellom teknologisk innovasjon og tilegnelse og bruk av disse teknologiene i grupper, institusjoner og bedrifter (Edwards, Bowker, Jackson og Williams, 2009; Sandvig, 2013; Parks og Starosielski, 2015; Røssaak, 2020; Plantin, Lagoze, Edwards og Sandvig, 2018). Selv om noen brukere ser på teknologiene som bare et nytt hjelpemiddel som gjør at de kan fortsette ufortrødent å gjøre det samme som tidligere, bare enda bedre, fokuserer infrastrukturteorien nettopp på de steder hvor teknologendringene innebærer betydelige utfordringer og transformasjoner av grunnleggende aspekter ved en virksomhet. Tilnærmingen innebærer at en digitalisert infrastruktur i kultursektoren ikke betraktes som en nøytral grunn for produksjon, distribusjon og forbruk, men at den får konsekvenser for hele verdikjeden på kunst- og kulturfeltet.

Nye teknologier og infrastrukturelle prosesser har hatt stor betydning også tidligere i historien. Utbredelsen av boktrykkerkunsten trekkes ofte frem (Eisenstein, 1979). Den endret ikke bare ordets betydning og utbredelse i kulturen, men også skolevesenets, religionens, offentlighetens og politikkenes rolle i samfunnsutviklingen, og var helt sentral for utviklingen av opplysningstiden. Også endringer på estetikkens nivå ble tydelige. Føljetongen og romansjangeren fikk en ny og dominerende plass gjennom nye skildringer av hverdagslivet og kvinners rolle (Ranci re, 2012).

MANGFOLDETS VERDI OG DIMENSJONER

Grunnleggende sett handler mangfold om forskjellsproduksjon og variasjoner av noe; ulikt kulturinnhold i ulike formspråk, forskjellige teknologiske formater og distribusjonskanaler samt produksjons- og forbruksmønstre preget av ulike sosiale lag og grupper.

Mer prinsipielt og filosofisk sett er mangfold som sådant ikke nødvendigvis et gode – mangfoldets verdi er grunnleggende sett avhengig av statusen til *hva* det er mange av. Mangfold i elendighetsformer, som for eksempel naturkatastrofer og

torturmetoder, er ikke noe å hige etter. I hverdagstalen benyttes begrepet primært med positivt fortegn, om fenomener som mange verdsetter (men ikke nødvendigvis alle), og som uttalte politiske mål (men ikke i alle politiske partier). Mangfold har i flere tiår vært et plussord i kulturlivet og mediesektoren og et mål man legger til rette for i politikken. Mangfold behandles og beskyttes som noe dyrbart. I motsetning til dette står negative verdier som enfold (det usammensatte), det homogene og ensrettede (Gran, 2002). Helt ulike politiske og økonomiske systemer kan produsere dette enfoldet: kommunismens ensretting på den ene siden (politisk styrt) og kapitalismens ensidige kommersialisme på den andre (markedsstyrt).

I enkelte naturfaglige disipliner argumenteres det for at mangfold er en *nødvendighet*, ikke kun en verdi, og mangel på mangfoldet kan føre til undergang og uorden. Felles for slike tilnærminger er at de handler om systemer på et eller annet nivå, og det er på systemnivå at mangfoldet er kritisk. Mest kjent er trolig biologisk mangfold, et mangfold som er nødvendig for robuste økosystemer. I organisasjonsteorien argumenteres det for at virksomheter fungerer som åpne systemer, det vil si at de får et bredt input (mangfold) fra omgivelsene og er mer levedyktige enn lukkede systemer som ender i entropi, det vil si uorden (Katz og Kahn, 1966; Scott, 1981).

I kulturpolitikken har mangfoldsdimensjonen lenge vært aktuell, selv om begrepet mangfold er av nyere dato. Å styrke den norske nasjonale kulturen på 1800-tallet bidro til forestillinger om et nasjonalt mangfold versus dansk hegemoni. Folkeopplysningstradisjonen handlet om å spre den høyverdige finkulturen til alle samfunnsklasser, og slik sett styrke publikumsmangfoldet. Norsk kulturråd ble opprettet i 1965 for å styrke både den nasjonale kulturen, den nyskapende kunsten (estetisk mangfold) og et bredt publikumsgrunnlag (å nå alle demografisk sett). Det utvidede kulturbegrepet og såkalt kulturelt demokrati på 1970-tallet handlet om å utvide hva som er kultur, og hvilke kulturformer som er verdifulle – ytterligere et bidrag til samlesekken kulturelt mangfold. På 1990-tallet kom selve mangfoldsbegrepet inn i kulturpolitikken, og det handlet da først primært om det flerkulturelle samfunn og minoriteter (dvs. om mangel på representasjon), senere også om kvinner og kunstneriske/estetiske uttrykk. Kulturrådet ble i 2020 tildelt oppdraget som nasjonal koordinator for økt mangfold, inkludering og deltagelse i kultursektoren.²

I mediepolitikken har mangfold lange tradisjoner som et av de mest sentrale målene – «prinsipielt overordnet hele den mediepolitiske debatten» (Syvertsen, 2004). Mangfoldsbegrepets sentrale rolle har ligget fast gjennom de senere års

2 Denne linken viser en oversikt over «mangfoldspublikasjoner» i Norsk kulturråd: <https://www.kulturradet.no/publikasjoner?categoryIds=13959>.

policydokumenter om mediepolitikkenes utforming, blant annet uttrykt gjennom arbeidet til Mediemangfoldsutvalget, der mangfold beskrives som utgangspunkt for ytringsfrihet. Her slås det fast at «mediemangfold ikke er et mål i seg selv, men en nødvendig forutsetning for borgernes reelle informasjons- og ytringsfrihet» (NOU 2017: 7, s. 22). Videre beskriver utvalget at staten bør «legge til rette for at alle borgere kan bruke et mangfold av uavhengige nyhets- og aktualitetsmedier» med sikte på å fremme en felles, åpen og opplyst samtale (s. 23). I regjeringens mediemelding fra 2019 understrekes det at det mediemangfoldet som er ønskelig i et samfunn, ikke produseres av markedet alene, og at dette motiverer offentlig støtte: «... eit nødvendig supplement for å bevare eit mangfald av medium og journalistisk produksjon over heile landet» (Meld. St. 17 [2018–2019]). De strukturelle endringene på mediefeltet har gjort at slik markedssvikt og potensielt negative konsekvenser for mediemangfoldet har fått ekstra oppmerksomhet i det offentlige ordskiftet på 2010- og 2020-tallet.

På kulturfeltet er en viktig grunn til mangfoldsbegrepets utbredelse UNESCOs rapport *Our Creative Diversity* fra 1995, inspirert av Brundtland-rapporten *Our Common Future* fra 1987. Det er viktig å merke seg at kulturelt mangfold sikter både til kulturformer i antropologisk forstand («the whole way of life») og til kulturelle uttrykk i kultursektor og medier. Rapporten følges opp av den såkalte deklarasjonen i 2001, *Universal Declaration on Cultural Diversity*, som videreutvikler begrepet og kobler kulturelt mangfold direkte til biologisk mangfold i naturen: «As a source of exchange, innovations and creativity, cultural diversity is as necessary for humankind as biodiversity is for nature» (UNESCO, 2001, s. 4). UNESCO tvinger slik sett frem en ny nødvendighet i mangfoldsdiskursen og politikken. I 2005 kom selve konvensjonen, *Convention on the Protection and Promotion of the Diversity of Cultural Expression*, et mer forpliktende dokument som de fleste land, inklusive EU og Norge, har ratifisert.

Norge responderte raskt på UNESCOs utspill og har fulgt opp med tiltak som «Mosaikk», et utviklingsprogram for kunst og det flerkulturelle samfunn i Kulturrådet i 1998–2002, og Mangfoldsåret i 2008. De politiske dokumentene kom på løpende bånd fra ulike departementer: *Mangfold gjennom inkludering og deltakelse – Ansvar og frihet* (St.meld. nr. 49 [2003–2004] fra Kommunal- og regionaldep.); kulturmeldingen *Kulturpolitikk fram mot 2014* (St.meld. nr. 48 [2002–2003]) ville styrke mangfoldet; den såkalte inkluderingsmeldingen *Kultur, inkludering og deltaking* (Meld. St. 10 [2011–2012] fra Kulturdepartementet) fokuserte på kulturinstitusjonenes rolle i mangfoldsarbeidet; *Kulturutredningen 2014* (NOU 2013: 4) understreket sterkt mangfoldsaspektet. Den siste kulturmeldingen, *Kulturens kraft* (Meld. St. [2018–2019]), styrker ytringsfrihetsdimen-

sjonen i sektoren, med andre ord et forsvar for de mange forskjellige stemmer og kunstneriske uttrykk.

I mediepolitikken understrekes det blant annet behov for innholdsmangfold når det gjelder representasjon av ulike grupper og interesser i samfunnet. Innholdsmangfold har, sammen med eiermangfold, i høy grad vært førende for definisjonen av mediemangfoldsbegrepet i norsk sammenheng og «følgelig det sentrale fokus for norsk mediepolitikk på området» (NOU 2017: 7, s. 21).

Mangfold opptrer under ulike navn historisk sett og har fulgt både kultur- og mediepolitikken som en skygge. Da Kulturdepartementet utlyste KULMEDIA-programmet med fokus på digitalisering og krav om politisk relevans, var veien kort til et forskningsprosjekt om digitalisering og mangfold.

Samlesekkbegreper som «kulturelt mangfold» og «mangfold i kulturlivet» har vi her delt opp i ulike mangfoldsdimensjoner, for på den måten å gripe digitaliseringens innflytelse på mangfoldet på en mer presis og nyansert måte. Disse dimensjonene er:

1. *Den teknokulturelle mangfoldsdimensjonen* handler grunnleggende sett om digitaliseringens infrastrukturelle vilkår, det vil si hvordan databehandling, internettet og digitale filer utvikler nye infrastrukturer for kommunikasjon, offentligheten, forretningsmodeller, privat og offentlig sektor og alt forbruk (Dutton, 2013; Sandvig, 2013). Den digitale infrastrukturen innen medie- og kultursektoren danner et nytt vilkår for synlighet, sanselighet, utbredelse, interaksjon og muligheter. Dette blir tydeligere når man undersøker tekniske valg knyttet til format, grensesnitt og algoritmer nærmere. En rekke nye problemer og utfordringer oppstår. Den teknokulturelle mangfoldsdimensjonen brukes som en optikk for å kartlegge mulige sammenhenger mellom teknologiske endringer og mangfold, som formatvalg og plattformvalg på den ene siden og dets konsekvenser for forbrukere og publikum på den andre. Den teknokulturelle mangfoldsdimensjonen danner således et prisme som vi forstår alle de andre mangfoldsdimensjonene gjennom.
2. *Eстетisk-ekspressivt mangfold* angår *hva* som tilbys av kulturinnhold og uttrykk på nett. Det har lenge vært en målsetting for kulturpolitikken i Norge at det blir produsert og konsumert forskjellige sjangre og stiler med ulikt innhold i alle kunstarter og i alle medier. Dette er kjernen i kulturpolitisk mangfold, omtalt som mangfold i kulturuttrykk, estetisk mangfold og uttrykksmangfold, og den er historisk sett så å si kulturpolitikkenes *raison d'être*. Uten denne målsettingen for offentlig finansiert kultur kunne man overlatt hele sektoren til markeds-kreftene.

3. *Distribusjonsmangfold* angår *hvor* kulturinnhold blir forbrukt, mottatt og opplevd. Det handler om nye digitale distribusjonskanaler på/i den nye infrastrukturen og deres samspill med og påvirkning på de tradisjonelle analoge formidlingsarenaene. Kulturpolitisk oppfattes distribusjon som et helt sentralt virkemiddel siden den muliggjør spredningen av kulturen til alle. Digitalisering oppfattes derfor gjerne som en ny distribusjonsmulighet til å nå dette målet. Distribusjonsmangfold betyr i vår sammenheng at forskjellige analoge og digitale distribusjonskanaler har ulike infrastrukturegenskaper med særegne kvaliteter som gagnar ulike publikumsgrupper. Onlinetjenester er fordelaktig for dem som bor langt fra fysiske kulturarenaer, eller som av ulike grunner ikke har mulighet til å besøke en fysisk arena som bibliotek, museum, teater, opera og konsert. På tilsvarende måte er analoge distribusjonskanaler verdifulle for dem som foretrekker fysiske formater og fysiske besøk. I et slikt perspektiv blir et mangfold i distribusjonsmåter en verdi å hegne om.
4. *Mangfold i bruksmåter* handler om *hvordan* de digitale tjenestene og de digitale representasjonene blir brukt, inklusive nye deltagelses- og interaksjonsmåter. Digitaliseringen endrer ikke kun hvor og hva som konsumeres, men også hvordan man benytter og utnytter onlinedistribusjonen.
5. *Demografisk mangfold* angår *hvem* som benytter ulike digitale kulturtilbud – en mangfoldsdimensjon som handler om kjønn, alder, utdanning, nasjonalitet m.m. Å sørge for et demografisk mangfold av kulturbrukere er også et annet hovedanliggende i kulturpolitikken. De offentlig finansierte kulturtilbudene må kunne benyttes av ulike sosiale lag og grupper hvis politikken skal ha legitimitet over tid. Hvorvidt de digitale tilbudene har styrket det demografiske mangfoldet, er derfor et kritisk kulturpolitisk anliggende, som artikler i denne antologien undersøker nærmere.

Dette forskningsprosjektets fundament deler langt på vei den dominerende kulturpolitiske oppfatningen om at mangfold i kulturuttrykk og publikum/forbrukere (estetisk-ekspressivt og demografisk mangfold) er noe verdifullt i kultur- og mediesektoren, som er verdt å etterstrebe. I løpet av prosjektperioden, 2015–2020, har vi observert hvordan mangfoldsverdier har blitt utfordret og truet med en ny intensitet både politisk og kulturelt, både i Europa og USA. I mange samfunnsgrupper og politiske bevegelser har mangfold i seg selv blitt en trussel, og det drømmes snarere om det motsatte: homogenisering av kultur og samfunn i en hvit, vestlig, mannlig, kristen, heterofil variant demografisk sett. Det virker som om vi nå befinner oss i en reaksjon. Kunnskapsutbredelse erstattes av *fake news*, og begeistringen for demokratiets utbredelse erstattes flere steder av en etnonasjonalistisk oppslutning om reaksjonære

autoriteter (Geva, 2021). Mangfold som trussel er ikke et nytt historisk fenomen, men internett som infrastruktur og global arena for mangfoldmotstanden er det. Slik sett har forsvaret for mangfold i kultur- og mediesektoren fått en ny og kritisk kontekst.

METODE

Denne antologiens nyskrevne bidrag løfter frem sentrale funn, casestudier, nye perspektiver og refleksjoner. Grunnlaget for studiene er hentet fra omfattende surveyer, kvalitative intervjuer og kildestudier samt fra teoretisk og refleksiv kritikk. Vi gjennomførte seks spørreundersøkelser om kultur- og medieforbruk i den norske befolkningen gjennom analysebyrået Opinion (tre surveyer høsten 2016 og tre høsten 2018). Undersøkelsene hadde rundt 1600 respondenter, og alle ble utført på nett. Resultatene er vektet på kjønn, alder, geografi og utdanning for å kompensere for skjevheter i utvalget.

Alle undersøkelser er beheftet med feilmarginer som i hovedsak er knyttet til statistisk usikkerhet. I vårt tilfelle, med en base på rundt 1600 respondenter, betyr det at vi med 95 prosent sannsynlighet kan si at det riktige resultatet ligger innenfor $\pm 1,1$ og $\pm 2,5$ prosentpoeng, avhengig av prosentresultatets størrelse. Videre er det utført til sammen fire surveyer blant brukerne av bestemte digitale tjenester, to ved Nasjonalbibliotekets digitale boktjeneste utført i 2016 og 2019 (tidligere kjent som Bokhylla, nå kjent som Nettbiblioteket) og to på plattformen digitaltmuseum.no, utført i 2016 og 2018.

Demografisk mangfold er kun undersøkt i befolkningsundersøkelser (i 2016 og 2018) siden utvalgene i brukerundersøkelsene ikke nødvendigvis er representative, men dominert av såkalte superbrukere, det vil si de som benytter tjenestene hyppig. De andre mangfoldsdimensjonene er undersøkt i både befolknings- og brukerundersøkelser. Vi har benyttet noen fellesspørsmål i befolkningsundersøkelsen og blant brukere (om distribusjonskanaler og formatpreferanser spesielt), men ellers er undersøkelsene forskjellige. Brukerundersøkelsene er helt spesifikke for bruken av Nasjonalbibliotekets boksamling og bruken av DigitaltMuseum, og her har åpne kommentarfelt vært nyttige for å identifisere og nyansere mangfoldsdimensjonene ytterligere.³

Dessverre har vi ikke tilstrekkelig robust datamateriale til å kunne analysere innvandrerbefolkningens digitale kulturforbruk, det gjelder både befolkningsunder-

3 Se prosjektets rapportserie for ytterligere informasjon om surveyer, metode og funn: <https://www.bi.no/forskning/forskningssentre/centre-for-creative-industries/digitization-and-diversity/publikasjoner2/>.

søkelsene og brukerundersøkelsene. Dette skyldes at det er generell underrepresentasjon av innvandrerbefolkning i web-paneler, og vi vet ikke hvordan totalpopulasjonen hos digitaltmuseum.no og Nasjonalbiblioteket ser ut. Med andre ord vet vi ikke om innvandrerne i liten grad benytter tjenestene eller kun unnlater å besvare slike undersøkelser.

Undersøkelsene av digitaliseringen innen feltene museer, arkiv og bibliotek – landets kulturelle hukommelse – benyttet også humanistiske og kvalitative metoder. Den sammensatte utviklingen av nye digitaliseringsmetoder, klassifikasjonsmodeller, formidlingspraksiser og invitasjonen til nye interaktive brukergrensesnitt krevde også nye mangfoldsbegreper, perspektiver og teoretiske tilnærminger. Disse bidragene presenterer og diskuterer blant annet begreper som digital deltagelsesdiversitet (Ogundipe), datamangfold (Vestberg) og noodiversitet (Røssaak). Et fellestrekk for disse kapitlene er at de undersøker flere av de paradoksene som oppstår når tradisjonelle institusjoner som museer og biblioteker digitaliseres. Eldre strukturer og forestillinger overlever ved at de både former og endres av digitaliseringen på egenartede måter, samtidig som institusjonene og brukerne langsomt endrer selvbilde og praksisforløp.

MANGFOLD OG TEKNOLOGI

Eivind Røssaaks kapittel «Infrastruktur for diversitet? Kulturarv og dannelse etter digitaliseringen» undersøker digitalisering innen kulturarvsektoren i et teknisk og kunnskapskritisk perspektiv. Mens enkelte filosofer og kritikere har ment at digitalisering på kulturfeltet utfordrer tradisjonelle dannelsesveier og begreper, undersøker Røssaak behovet for teknokulturell dannelse og det kvalitative potensialet som ligger i digitalisering og bruk av ny teknologi. Med inspirasjon fra teknofilosofen Bernard Stiegler undersøkes menneske/maskin-samspelet på nye måter.

I kapittelet «Digitalisering, kulturforbruk og mangfold – implikasjoner for kultursektoren og kulturpolitikken» systematiserer og diskuterer Anne-Britt Gran mangfold i lys av fem mangfoldsdimensjoner som er benyttet i forskningsprosjektet. Det presenteres resultater fra både befolkningsundersøkelser og brukerundersøkelser om hvordan forbrukerne oppfører seg i digitale tider for kulturdistribusjon og formidling. Videre diskuteres implikasjoner av internett, digitalt forbruk og mangfold for kultursektorens grenser og for kulturpolitikken. Det argumenteres for at en hovedimplikasjon er dedifferensiering; at sektoren oppløses i skyen.

Kapittelet «Opphavsrett, håndheving og mangfold» av Terje Gaustad og Irina Eidsvold-Tøien analyser opphavsrettens betydning for mangfold i distribusjon og innhold. I en komparativ rettsøkonomisk analyse sammenlignes gjennomføringen

av EUs Infosoc-direktiv i norsk, svensk og dansk rett. Analysen tar for seg endringer i lovverket samt håndheving i forhold til blokkering av pirattjenester. Funnene viser at variasjoner i gjennomføringen av direktivet har medført forskjeller i opphavsrettens effektivitet, og at norsk rett er den minst effektive.

Kapitlet «Kjennskap til algoritmer – en ny digital metaferdighet» av Anne-Britt Gran, Peter Booth og Taina Bucher presenterer og analyserer resultater fra to befolkningsundersøkelser om kjennskap til algoritmer og holdninger til algoritme-funksjoner som berører kultur- og mediesektoren. Det undersøkes i hvilken grad kjennskap og holdninger har endret seg fra 2016 til 2018, og det presenteres en typologi av internettbrukere: de uten kjennskap, de usikre, de bekreftende, de nøytrale, de skeptiske og de kritiske. Det å ha kjennskap til algoritmer betraktes som en digital metaferdighet, og det diskuteres hva denne ferdigheten betyr for online forbruk, deltagelse og demokrati.

Nina Lager Vestbergs kapittel «Digitalt Museum – en plattform for datamangfold» utforsker en ny teknokulturell mangfoldsdimensjon gjennom eksempler hentet fra den nasjonale museumsplattformen Digitalt Museum. Med utgangspunkt i Loukissas' (2019) begrep om lokale data avdekkes spor etter digitalisering som lokal praksis i digitaliserte museumsobjekter. Datamangfold lanseres som en fruktbar tolkningsramme for heterogene kulturarvsdata og de digitale samlingene og metasamlingene de inngår i.

Anne Ogundipes kapittel «Plattformiseringen av et kunstmøte» er en nærstudie av Félix González-Torres kunstverk «Untitled» (*Blue Placebo*), mediert gjennom Astrup Fearnley-appen og Instagram. Hvordan kan digitale medieringsplattformer virke inn på det estetiske møtet? Kapitlet belyser hvordan digitale plattformer kan skape nye former for deltagerdiversitet i estetiske møter. I «Untitled» (*Blue Placebo*) oppstår deltagermangfold når estetiske og teknokulturelle betingelser utvides; når nye deltagere og deltagerformer får rom til å virke i møtet med verket.

Eivind Røssaaks kapittel «Nasjonalbibliotekets massedigitalisering: En ny tilgang på fortid blir til» er en kritisk og historisk drøfting av utviklingen av det norske nasjonalbibliotekets massedigitaliseringsprosjekt. Mange hendelser og aktører var involvert, både i politisk, historisk og teknisk forstand. Nasjonsbygging, industrialisering og postindustrialisering utforskes i nye sammenhenger. Digitaliseringens utvikling belyses også gjennom juridiske avtaleverk, nettbibliotekløsninger og nyere digitale presentasjons- og forskningsteknikker som delvis oppsto som et resultat av denne lange historien.

Linn-Birgit Kampen Kristensens kapittel «Kan ikke leses i badekaret eller på den appen – bokens mangfoldige utvikling for bransje og forbruker» tar for seg hvor-

dan bokbransjen har håndtert fremveksten av nye tjenester, og hvordan lesere tar i bruk digitale boktjenester. Kapitlet ser på hvordan et mangfoldig boktjenestetilbud påvirker bokens posisjon for leserne, og utforsker om de nye boktjenestene fører til en mer mangfoldig bruk. Videre ser Kristensen på hvordan de ulike bokstrømmetjenestene stenger for hverandre i utviklingen av et mangfoldig innhold på tjenestene.

Ragnhild Olsens kapittel «Brukerbetaling i lokalaviser – en trussel for bruksmangfold og lokaldemokrati?» ser på hvilke faktorer som har betydning for om folk benytter seg av et lokalt medietilbud eller ikke. Konkret handler dette om møtet mellom lokalavisenes verdiforslag til publikum på den ene siden og publikums opplevde verdi på den andre siden. Olsen identifiserer tre problemer for mangfold i bruk av lokaljournalistikk på nett: relevansproblemet, gratisproblemet og problemet med positive eksternaliteter. Disse tre problemene utfordrer lokalavisenes posisjon som fellesarena og «lim» i lokalsamfunnet.

I kapitlet «Innholdsmarkedsføring – historikk og holdninger i dag» tematiserer Tor Bang forholdet mellom medieplattformers redaksjonelle tekster og annonser som etterligner redaksjonelle tekster. Journalist-like annonser har blitt en essensiell del av inntektsgrunnet for kommersielle medier, selv om leserne uttrykker skepsis til dem, noe som kommer frem av vår befolkningsundersøkelse om innholdsmarkedsføring. Ved å skape nye hybrider bygger plattformene bro mellom mediens tidligere to atskilte sjangre og sektorer, redaksjonen og annonsevirkomheten.

Kapitlet «Den digitale filmformidlingens mangfold» av Terje Gaustad og Anne-Britt Gran analyserer mangfoldet i den digitaliserte filmbransjen og kinoen. Det presenteres resultater fra analyser i Film & Kinos databaser og fra befolkningsundersøkelser. De har identifisert en rekke mangfoldsgevinster: Digitaliseringens infrastruktur har skapt et større tilbud og økt konkurranse i distribusjonsleddet, noe som kommer publikum og filmskapere til gode. Demografisk har vi også positive mangfoldseffekter i og med at flere grupper benytter seg av mer spesifikt tilpassede tilbud. Samtidig bringer digitaliseringen en rekke mangfoldsutfordringer og en slags digital ambivalens, som diskuteres i kapitlet.

Kapitlene i boken belyser digitalisering og mangfoldsproblematikk både kritisk, empirisk, teoretisk, historisk og politisk. De har det til felles at de presenterer perspektiver og resultater som viser at mangfold har blitt et mye mer heterogent og sammensatt forskningsobjekt etter digitaliseringen. Digitalisering følges alltid av sin dobbeltgjenger, eldre praksiser, forretningsmodeller og forestillinger, på godt og vondt. Digitalisering er ikke en ren foreteelse, men en uren legering av praksiser.

REFERANSER

- Brennen, J.S. og Kreiss, D. (2016) Digitalization, i Jensen, K.B. og Craig, R.T. (red.) *The International Encyclopedia of Communication Theory and Philosophy*. London: Wiley-Blackwell, s. 1–11. <https://doi.org/10.1002/9781118766804.wbiect111>
- Dutton, W. (red.) (2013) *The Oxford Handbook of Internet Studies*. Oxford: Oxford University Press.
- Edwards, P.N., Bowker, G.C., Jackson S.J. og Williams, R. (2009) Introduction: An agenda for infrastructure studies. *Journal of the Association for Information Systems*, 10 (5), s. 364–374. <http://aisel.aisnet.org/cgi/viewcontent.cgi?article=1508&context=jais>.
- Eisenstein, E.L. (1979) *The Printing Press as an Agent of Change. Vol. 1–2*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Geva, D. (2021) Orbán's ordonationalism as post-neoliberal hegemony. *Theory, Culture & Society*, 38(6), s. 1–23.
- Gran, A-B. (2002) Mangfold i Norge – globaliseringsprosesser og norsk enfold, i Bjørkås, S. (red.) *Kulturelle kontekster. Kulturpolitikk og forskningsformidling*. Kristiansand: Høyskoleforlaget.
- Katz, D. og Kahn, R.L. (1966) *The social psychology of organizations*. London: Wiley.
- Meld. St. 10 (2011–2012) *Kultur, inkludering og deltaking*.
- Meld. St. 17 (2018–2019) *Mangfold og armlengds avstand – Mediepolitikk for ei ny tid*.
- Meld. St. (2018–2019) *Kulturens kraft*.
- NOU (2013: 4) *Kulturutredningen 2014*.
- NOU (2017: 7) *Det norske mediemangfoldet — En styrket mediepolitikk for borgerne*.
- Parks, L. og Starosielski, N. (red.) (2015) *Signal Traffic: Critical Studies of Media Infrastructures*. Champaign, IL: University of Illinois Press.
- Plantin, J.-C., Lagoze, C., Edwards, P.N. og Sandvig, C. (2018) Infrastructure studies meet platform studies in the age of Google and Facebook. *New Media & Society*, 20(1), s. 293–310.
- Rancière, J. (2012) *Sanselighetens politikk*. Oslo: Cappelen Damm.
- Røssaak, E. (2020) Infrastruktur, i J. Lund og U. Schmidt (red.) *Medieestetik: En introduktion*. København: Samfundsforlaget.
- Sandvig, C. (2013) The internet as infrastructure, i W. Dutton (red.) *The Oxford Handbook of Internet Studies*. Oxford: Oxford University Press.
- Scott, W.R. (1981) *Organizations: Rational, natural, and open systems*. Englewood Cliffs (NJ): Prentice Hall.
- Sterne, J. (2012) *MP3: The Meaning of a format*. Durham: Duke University Press.
- St.meld. nr. 48 (2002–2003) *Kulturpolitikk fram mot 2014*.
- St.meld. nr. 49 (2003–2004) *Mangfold gjennom inkludering og deltagelse – Ansvar og frihet*.
- Syvertsen, T. (2004) *Mediemangfold: Styring av mediene i et globalisert marked*. Kristiansand: IJ-forlaget.
- UNESCO. (1995) *Our Creative Diversity*. Tilgjengelig fra: <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000219168?locale=en> (Hentet: 8. september 2021).
- UNESCO. (2001) *Universal Declaration on Cultural Diversity*. Tilgjengelig fra: <http://orcp.hustoj.com/unesco-universal-declaration-on-cultural-diversity-2001> (Hentet: 8. september 2021).
- UNESCO. (2005) *Convention on the Protection and Promotion of the Diversity of Cultural Expression*. Tilgjengelig fra: <https://en.unesco.org/creativity/convention> (Hentet: 8. september 2021).